

Válasz

Botos Katalin, Csáki György és Losoncz Miklós opponensek

Szakolczai György: John Maynard Keynes, a nemzetközi gazdaság keynesi rendje és a Nemzetközi Valutaalap című, doktori értekezésként benyújtott könyvéről írt bírálatáról

Mindenekelőtt nagyon köszönöm mindhárom opponensnek, hogy a doktori értekezésként benyújtott könyvemben leírtakat pozitívan értéklik, a benne foglalt tudományos eredményeket elegendők tartják a doktori cím megszerzéséhez, és javasolták a nyilvános védés kitűzését. Ennél is jobban köszönöm azt a nyilvánvaló jóindulatot, szakmai érdeklődést és alapvető szemléleti egyetértést, amely megmutatkozott mindhárom bírálóm írásának egészében. Az értekezés szellemét és az opponensek általános egyetértését talán Csáki György juttatja a legjobban kifejezésre, amikor azt írja, hogy: „A válság – a neoliberais mainstream eredményezte szabályozatlanság – újra nagy erővel Keynes gondolataira irányították a figyelmet: a szervezett kapitalizmus nem képzelhető el Keynes alapvető gondolatai, eszméi nélkül”. Ez a mondat tökéletesen fejezi ki az értekezés és a benne foglalt javaslatok szellemét és egyben bírálóm, sőt bírálóim alapvető egyetértését ezzel a szellemmel és javaslatokkal.

Csáki György bírálata azzal a jogos kritikával kezdődik, hogy nem foglalkoztam kellőképpen a kérdés hazai irodalmával. Leírja, hogy már az 1970-es évek első felében tanították a Keynes-tervet a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen. Ehhez hozzá kell tennem, hogy az Általános elmélet már 1965-ben megjelent magyarul, Erdős Péter fordításában. Csáki György elsősorban Judik József 1944-ban megjelent írásának mellőzését kéri rajtam számon, joggal, és joggal kifogásolja, hogy nem foglalkoztam kellő súllyal Keynes filozófiai és valószínűségi számításai munkásságával. Ezzel a kritikával egyet kell értenem, és csak az lehet a melegségem, amit másik bírálóm, Losoncz Miklós így ír le: „Témájából adódóan a 413 oldalas könyv messze meghaladja az akadémiai doktori értekezések szokásos terjedelmét [...], a komplex megközelítésből adódóan [azonban] a téma kifejtése indokolja a hosszúságot”. Nem látszott lehetségesnek a hosszúság további növelése a hazai irodalom tárgyalásával.

Nagy öröm számomra bírálóm általános egyetértése az értekezéssel, és hogy helyesli, hogy nagy teret szenteltem Keynes családjának, gyermek- és ifjúkorának, egyetemi éveinek és pályakezdésének. Ezt egyetértésnek tekintem azzal az ismételt leírt nézetemmel, hogy Keynes élete egységes egész, és művei létre sem jöhettek volna e családi és ifjúkorbeli háttér nélkül. Pontosítanom kell az értekezésben leírtak egy részét, hogy feloldjam a látszólagos ellentétet a Csáki György által írtakkal. Az I. világháború előtt nyilván az aranystandard-rendszer, a II. világháború után pedig az aranydevizastandard rendszer volt érvényben. A II. világháború utáni időben a valuták értéke elvben aranyban volt ugyan meghatározva, de valójában csak a dollárhoz viszonyított értékarányuknak volt jelentősége.

Bírálóm ezt követően az értekezés szellemével egyetértve foglalkozik a béke gazdasági következményeivel, a *Treatise on Money*-vel és az Általános elmélettel, majd, ugyanilyen szellemben áttér az értekezés tulajdonképpeni témájára, a nemzetközi gazdaság keynesi rendjére. Mindezekben a részekben gyakorlatilag teljes az egyetértésem a bírálóval. Teljes az egyetértésem azzal, hogy „A béke gazdasági következményei” Keynes erkölcsi nagyságát is bemutatja. Marginálisak, sőt csak fogalmazási jellegűnek tekintem bírálómnak azt a „*Treatise on Money*” kapcsán előadott megjegyzését, hogy az, amit én a politikai szempontoknak a gazdasági megfontolásokat meghaladó súlyaként értelmezek, az a II. világháború utáni erőviszonyok elkerülhetetlen következménye volt. Az Általános elméletet illetően is azonos a véleményünk: teljesen egyetértünk bírálómnak azzal a tételével, hogy a nemzetközi gazdaság keynesi rendje nem értelmezhető a állam kitüntetett gazdasági szerepe nélkül. Egyetértünk az-

zal is, hogy a teljes foglalkoztatás és a közjólét keynesi céljait ma a növekedés ezzel azonos súlyú követelményével kell kiegészítenünk. A bíráló ugyanakkor joggal egészíti ki érvelésemet azzal, hogy „az 1970-es 'baring-válság' idején a Bank of England 3 millió font kölcsönt vett fel a Banque de France-tól, és 1,5 millió fontot az Orosz Cári Banktól. Ez megerősíti azt a szerintem nyilvánvalót, hogy a központi bankok önkéntes és megfontolt együttműködése a nemzetközi pénzügyi rendszer hatékony működésének előfeltétele.

Némi valóságos nézeteltérés van ugyanakkor köztünk Keynes valóságérzékét illetően, és én fenn szeretném tartani erre vonatkozó nézetemet. Szerintem nem a valóságérzék hiányának, hanem a hazaszeretetnek, valamint a többpólusú világrendre való törekvésnek volt a következménye, hogy Bretton Woods előkészítése során Keynes megpróbálta fenntartani Nagy-Britannia és a font szerepét. A valóságérzék meglétének bizonyítéka, hogy visszavonult a tényleges lehetőségek határai közé, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy ezek a céljai elérhetetlenek. Ugyanennek további bizonyítéka szerintem az is, hogy Keynes kiharcolta olyan záradékok fölvetését a Bretton Woods-i megállapodásba, amelyek lehetővé tették az önálló brit gazdaságpolitika fenntartását. Annak, hogy Nagy-Britannia és a világ egésze nem használta ki kellőképpen ezeket a lehetőségeket, szerintem éppen az volt az oka, hogy Keynes már nem élt Végül szerintem a keynesi valóságérzék különös bizonyítéka az 1945. évi angol-amerikai hiteltárgyalások előkészítése és menete. A valóságérzék csúcsa azonban szerintem az volt, hogy Keynes elfogadásra ajánlotta az egész világnak a Bretton Woods-i megállapodást, noha számos pontban nem felelt meg elképzeléseinek, de az elérhető legjobb volt, valamint hogy hazájának a brit-amerikai hitelmegállapodás elfogadását javasolta, ismét mint az elérhető legjobbat, noha ezt megelőzően a végsőkig harcolt az ennél is jobbért.

Míg Keynes valóságérzéke tekintetében van köztünk némi valóságos nézeteltérés, az aranyának a Bretton Woods-i rendszerben és bukásában betöltött szerepét illetően a nézeteltérés csak látszólagos. Teljes mértékben egyetértek bírálómmal abban, hogy az aranyának nem volt valóságos központi szerepe a Bretton Woods-i rendszerben, és hogy a rögzített valutaárfolyamok rendszere bukásának az volt a végső oka, hogy az e rendszerhez tartozó országokban eltérő volt az infláció üteme. Bérmenyire igaz legyen azonban ez, igaz az is, hogy a bukás konkrét oka az arany hivatalos, monetáris és szabadpiaci ára közti eltérés, valamint az ezzel kapcsolatos francia magatartás volt. Ez utóbbival természetesen tisztában voltam még akkor is, ha érvelésemben elkerültem a „Franciaország” szó használatát. Hasonlóképpen elkerültem a másik nyilvánvalót, a keynesi gazdaságpolitika inflációs jellegére való utalást.

A bírálatot lezáró és a 11-13. oldalon közölt általános értékelésért csak köszönetemet fejezhetem ki.

Botos Katalin azzal kezdi véleményét, Hogy „nagyon fontos [a szerző számára] a gazdaságpolitika terén levonható következmények bemutatása [...]. Nem pusztán a történelmi események és az elmélet-történeti tények érdeklik, hanem éppen azok mai érvényessége, hatása világunkra.” Ez azt mutatja, hogy a bíráló helyesen látja céljaimat és törekvéseimet, és ezek pontos ismeretében írta meg a benyújtott véleményt.

A bírálat a könyv tartalmi áttekintésével kezdődik. Joggal kéri számon rajtam – a Csáki György által leírtakkal teljes összhangban – a magyar irodalomban e kérdéssel foglalkozó szerzők mellőzését, felsorolva az általam nem tárgyalt szerzőket és műveiket. Itt is, akárcsak a előző, Csáki György bírálatával foglalkozó részben csak azt tudom felhozni mentségemre, hogy a doktori értekezés már így is túlméretezett, és a hazai irodalom részletes bemutatására semmiképpen sem volt lehetőség. Ugyanez vonatkozik E. F. Schumacher később tárgyalt szerepére is.

Bírálóm a legnagyobb öröömre, akárcsak Csáki György, helyesli Keynes eredetének, ifjúkorának és pályakezdésének tárgyalását, sőt kitér ennek legfontosabb elemeire is. Az általa erről leírtakkal egyetértek, és egyetértek a pénzügyi-mérettel kapcsolatban az értekezésben leírtak

interpretációjával is. Bírálom velem összhangban nagyon jól látja, hogy Keynes az angol nemzeti érdekek érvényesítésére törekedett ugyan, az általa javasoltak azonban a világgazdaság egészének fejlődését is jól szolgálták volna.

Bírálom hosszasan és az általam leírtakkal teljes összhangban tárgyalja a Bretton Woods-i megállapodást előkészítő tárgyalásokat és az ezzel kapcsolatos angol-amerikai ellentéteket, valamint azt, hogy Keynesnek, az akkor adott helyzetben, el kellett fogadnia az amerikai feltételeket. Az értekezésben leírtakkal teljes összhangban de némiképp más megfogalmazásban leírja azt is, hogy sem az amerikai, sem az angol, sem a német átlagpolgárnak nincs fogalma arról, hogy mit köszönhet Keynesnek. E könyv egyik legfontosabb célja nyilvánvalóan az, hogy bemutassa, mit köszönhet Keynesnek az egész világ.

Bírálom alaposan és ismét az értekezéssel teljesen azonos szellemben foglalkozik Keynes elődeivel, akiktől erkölcsi nézetrendszerét és szociális elkötelezettségét örökölte. Keynessele és az értekezéssel teljes összhangban Európa öngyilkosságának tekinti a háborút, és elemzésemet kiegészíti azzal a ténnyel, hogy ennek a békének, tehát a fegyverszünet utáni nyomornak egymillió polgári áldozata volt. Elemzésemmel egyetértve írja le, hogy a világ pénzrendszerének két elemre van szüksége: közös pénzre és egy nemzetek feletti bankra. Köszönettel tartozom a bírálónak azért, hogy fontosnak tartja az Általános Elméletnek megfelelő nemzetközi pénzrendszer létrehozását, ami munkám talán legfontosabb következtetése. Köszpönettel tartozom azért is, hogy bírálom számos helyen hangsúlyozza egyetértését az általam leírtakkal.

Bírálómnak köszönettel tartozom a bírálat összegzéséért, amely szerint az értekezés szerzője a jelen korszak számára szóló tanulságokat kereste a feldolgozott anyagban. Valóban erre törekedtem, és ezt nagyon jól ismerte fel a bíráló. Szerinte helyesen mutattam rá arra, hogy Keynes életműve egységes egész, és Keynes számára az összes ország közjólétének szolgálata volt a vezérelv, a legfontosabb cél. Valóban ezek voltak legfontosabb következtetésem, és nagyon örülök, hogy bírálom megerősíti ezek helyességét.

A bíráló szerint helyesen látom, hogy Keynes az amerikaiak által szorgalmazott rögzített árfolyamok helyett a stabil, de kiigazítható árfolyamok rendszerében látta a megoldást. Szerinte helyesen látom azt is, hogy a világgazdaság 1945-1970 közti gyors fejlődése annak volt a következménye, hogy az akkori világgazdaságban sok keynesi elem valósult meg. Véleményem szerint helyesen látom az is, hogy az infláció okai nem mindig monetárisak. Egyetért azzal az elemzésemmel is, hogy egyes esetekben Keynes javaslatainak megfelelően el kell engedni az adósságok egy részét. Egyetért azzal is, hogy Keynest követve élesen megkülönböztetem a likvid tőkék spekulációs áramlását a beruházási célú, megtérülő befektetésektől, és kiemelem, hogy a likvid tőkék spekulációs áramlása perverz irányú tőkeexportra vezethet.

Legnagyobb örömömre az szolgál, hogy bírálom egyetért az értekezésem végén idézett Skidelsky nézeteivel, aki szerint Keynes „a szeretet és megbocsátás” közgazdaságtanát képviselte írásában, és egész életében nagy hasznára volt az emberiségnek. Úgy látom tehát, hogy bírálom egyetért mind a keynesi nézetekkel, mind pedig azzal, ahogy ezeket értelmezem.

Losoncz Miklós opponensi véleménye szerencsésen került válaszom végére, mert a mű egészére koncentrált, és bizonyos fokig összefoglaló jellegű. Az opponens szerint a terjedelem önmagában véve nem kifogásolható, a komplex téma kifejtése indokolja a hosszúságot. Véleményem szerint az értekezés tudományos monográfia, amely a magas színvonalú tudományos ismeretterjesztés vonásait is magán viseli, és megfelel az akadémiai doktori értekezések színvonalának.

Az opponens véleményét az általam benyújtott 12 tézis szerkezetében írja le. Szerinte tudományosan újnak tekinthető

- az első tézis, amely Keynes itt ismertett nézeteit általános nemzetközi elméletnek nevezi;

- a második tézis, amely szerint Keynes gyakorlati tevékenységének vezérfonala felfűzhető az első tézisben említett általános nemzetközi elméletre;
- a negyedik tézis, amely szerint Keynes és White vitája már tartalmazza a keynesi és a neoliberais-monetarista felfogás közti ellentétet;
- a tizenegyedik tétel, amely szerint a Lucas-kritika megalapozatlan, és nem ad okot a keynesi nézetek elutasítására

Az opponens szerint a 12. tézis a 10. tézis kivételével fontos és lényeges következtetéseket tartalmaz, amelyeket a kötet vonatkozó fejezetei bizonyítanak. Az opponens a 10. kivételével mindegyik tézist elfogadja. Véleménye szerint az 1., a 2., a 4. és a 11. tézis tekinthető újnak, illetve újszerűnek.

Az opponens értékelésével a 10. tézis kivételével egyetértek. A 10. tézis megítélésem szerint a tudományos értékelés szempontjából egyenértékű a 11. tézissel, és érvelésük jellege is párhuzamos. A 11. tézis szerint a Lucas-kritika megalapozatlan, a 10. tizedik tézis szerint, amelyet itt feltehetőleg nem fogalmaztam meg kielégítő módon, az Arrow-Debreu modell csak a valóságra nem vonatkoztatható absztrakt feltevések irreális világában érvényes, de nem alkalmazható a való világ körülményei között. Ez a megállapítás megítélésem szerint igaz ugyan, de nem újszerű, mert megegyezik sokak véleményével. Megítélésem szerint azonban tudományosan újnak tekinthető, bár talán vitatható ennek a megállapításnak az első tézissel való összekapcsolása, és így az, hogy az egész világra kiterjedő általános egyensúlynak feltétele, hogy minden ország nemzetközi fizetési mérlege egyensúlyban legyen, ami csak valamennyi ország tudatos gazdaságpolitikájával és kölcsönös jóindulaton alapuló együttműködésével érhető el. A nemzetközi fizetési mérleg természetesen a rendezett nemzetközi hitelek léte esetén is egyensúlyban lévőnek tekintendő, ha az egyensúly más feltételei teljesülnek. Megítélésem szerint az itt leírtakat nem cáfolja, hogy az egyes országokban a gazdasági erők szabad játéka olyan egyensúlyi helyzetet hozhat létre, amelyben nincs teljes foglalkoztatás.

Folytatva ezt az elemzést, az opponens a 10. tézissel foglalkozó bekezdése második részében szerintem a keynesi általános elmélettel foglalkozik, és nem a keynesi általános nemzetközi elmélettel, amellyel én. Legyen szabad most a General Theory angol szövegét idéznem, mert a mostani körülmények között csak ez érhető el számomra. Az egyetlen bekezdésből álló Chapter 1 a következőket írja: „I shall argue that the postulates of the classical theory are applicable to a special case only and not to the general case, the situation which it assumes being a limiting point of the possible positions of equilibrium”. Ennek pontosan megfelel az opponensnek az a mondata, hogy: „Értelmezésem szerint Keynes nem az egyensúly létét vitatta, hanem azt állította, hogy a gazdaságban általában kialakuló egyensúly olyan [lehet], amelyben nincsen teljes foglalkoztatás”.

Én azonban az értekezés 18. fejezetében és így a 10. tézisben nem a keynesi általános elmélettel, hanem az általam kialakított és Losonczi Miklós által is elfogadott terminológia (1. 1. tézis) szerinti keynesi általános nemzetközi elmélettel foglalkozom. Nem a Keynes 1936-tal foglalkozom tehát, amivel Losonczi, hanem a Keynes 1941-46-tal. Az általam itt leírtakra tehát nem vonatkoztatható közvetlenül az, ami a General Theory e bekezdésében le van írva. Úgy érvelek, hogy az általános nemzetközi elmélet szerinti optimális helyzetnek egyensúlynak további feltétele is van, mint a csak egyetlen gazdasággal foglalkozó és a nemzetközi összefüggéseket kifejezett módon nem tárgyaló általános elmélet szerinti egyensúlynak. Ez a további feltétel a nemzetközi fizetési rendszerben részt evő országok, vagyis gyakorlatilag az összes ország nemzetközi fizetési mérlegének egyensúlya a nemzetközi hitelek megfelelő figyelembevételével, ami ismét racionálisnak tekinthető.

Ez az itt az opponenssel kialakult ellentét szerintem csak látszólagos, és feltehetőleg arra vezethető vissza, hogy az általam használt terminológia nem felel meg teljesen a keynesi terminológiának. Keynes szerint a piaci erők egy országban végtelenül sok egyensúlyi helyzetre

vezethetnek, és ezeknek az egyensúlyi helyzeteknek speciális esete vagy határoló pontja az, amelyben megvan a teljes foglalkoztatás. Ennek a terminológiának az felelne meg jobban, hogy a piaci erők a nemzetközi gazdaságban is végtelenül sok egyensúlyi helyzetre vezethetnek, és ezeknek az egyensúlyi helyzeteknek speciális esete vagy határoló pontja az, amelyben az összes ország fizetési mérlege egyensúlyban van. Az így megfogalmazott tételekhez természetesen az az értékítélet és gazdaságpolitikai ajánlás tartozik, hogy kitüntetett szerepe van a teljes foglalkoztatásnak, illetve a nemzetközi gazdasági egyensúlynak, és a gazdaságpolitikának e helyzetek elérésére kell törekednie.

Remélem, hogy ez az érvelés és ez a terminológia kielégítő Losoncz Miklós számára. Biztos vagyok abban, hogy szerinte is kitüntetett jelentősége van a teljes foglalkoztatásnak és a nemzetközi egyensúlynak, valamint az ezekre való törekvésnek. Köszönetet mondok neki, hogy megjegyzésével elősegítette érvelésem és az alkalmazott terminológia pontosítását.

Budapest, 2020. március

Szakolczai György